

Poslijeratni komunistički zločini - masovno grobište Tezno.

Turk, Barbara

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:356734>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Barbara Turk

**POSLIJERATNI KOMUNISTIČKI ZLOČIN -
MASOVNO GROBIŠTE TEZNO**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

BARBARA TURK

**POSLIJERATNI KOMUNISTIČKI ZLOČIN -
MASOVNO GROBIŠTE TEZNO**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Vladimir Šumanović

Zagreb, 2021.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Osnovni podatci i okolnosti zločina	2
3. Zapovjedni i operativni lanac	4
4. Uzroci i odgovornost za počinjenje ubojstava	6
5. Ekshumacija i sondaža	8
6. Broj žrtava i procjene	9
7. Iskazi svjedoka	10
8. Žene i djeca kao žrtve zločina	13
9. Spomenici i uređenje spomen-parka	14
10. Zaključak	15
Bibliografija	17
Izvori.....	17
Literatura	17
Sažetak.....	19

1. Uvod

Masovno grobište u Teznom kraj Maribora je nepotpuno istražena lokacija na kojoj su snage Jugoslavenske armije (JA) likvidirale velik broj vojnika i civila nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Grobište se nalazi na mjestu protutenkovskog rova koji je iskopala njemačka vojska u vrijeme Drugoga svjetskog rata.

Cilj rada bio je iznijeti činjenice o uzrocima zločina i zapovjednom lancu koji je do njega doveo. Izneseni su dosad poznati podatci o broju ubijenih na temelju ekshumacije manjeg dijela grobišta iz 1999. godine i procjene ukupnog broja ubijenih na temelju sondaže provedene 2007. godine. Iz nepotpune ekshumacije jasno proizlazi da postoje neistražene činjenice vezane za ukupni broj ubijenih, njihovu nacionalnu pripadnost te vojni i civilni status žrtava. Nije do kraja istražen ni podatak u kolikoj je dužini protutenkovski rov iskorišten za masovnu grobnicu. Zločin je prikrivan gotovo pola stoljeća, grobište je zaraslo, a rasvjetljavanje činjenica dodatno otežavaju političke napetosti i pojedinci kojima nije u interesu otkrivanje za njih neugodnih podataka. Dodatnu poteškoću potpunoj ekshumaciji stvara i pitanje financiranja ekshumacije.

Rad donosi kratak prikaz povijesnih okolnosti koje su prethodile zločinu te je potkrijepljen iskazima svjedoka, kako organizatora i pomagača izvršitelja, tako i žrtava.

Podatci o postrojbama koje su počinile likvidacije te vrijeme likvidacija izneseni su na temelju povijesnih izvora – operacijskih dnevnika i izvještaja postrojbi. Informacije o djelomičnoj ekshumaciji i sondažama iznesene su prema znanstvenom radu njihovog neposrednog istraživača dr. sc. Mitje Ferencu, vođe evidentiranja prikrivenih grobišta u Republici Sloveniji.

2. Osnovni podatci i okolnosti zločina

Oružane snage Nezavisne Države Hrvatske (OS NDH) položile su oružje na Bleiburškom polju nakon pregovora s Britancima 15. svibnja 1945. godine. Uz prisustvo Milana Baste kao predstavnika jugoslavenske vojske, britansko je zapovjedništvo naredilo predaju jugoslavenskim vlastima i povratak razoružanih vojnika i civila u Jugoslaviju. Pojedina svjedočanstva razoružanih govore kako pojedinci nisu znali da se predaju partizanima, već im je rečeno da će biti prevezeni u zarobljeničke logore u Italiju. Dio postrojbi bio je zarobljen još u Sloveniji, osobito kod Dravograda te nije ni stigao do Bleiburga.

Pripadnici 3. JA sprovodili su mnoštvo razoružanih vojnika i civila iz Bleiburga preko Slovenj Gradca i Dravograda, dolinom rijeke Drave do Maribora.¹ Smaknuća su uslijedila odmah po prelasku austrijske granice gdje su snage JA započele s likvidacijama bez suda i na licu mjesta. Često su ubojstva vršena pod izlikom da su pojedinci među zarobljenicima prepoznali „čuvene zločince“, a ubijani su i brojni iznemogli zarobljenici na začelju kolona jer nisu mogli pratiti tempo višednevnih marševa bez hrane i vode. Brojni sudionici Križnog puta svjedoče da je zarobljenike putem do Maribora morila žeđ, no nitko se nije usudio približiti bunarima jer je oko svakog bilo mnogo ubijenih zarobljenika. Ubojstva su bila brojnija u Dravogradu na starom mostu, gdje su žrtve jednostavno ubijane i bacane u rijeku. Svjedoci iznose sjećanje da je Drava kod mosta stvorila dva toka jer je velika količina trupala na sredini stvorila svojevrsni otok koji je rijeka morala zaobilaziti.²

Najmasovnija ubojstva slijedila su dolaskom u Maribor. Na području Maribora zarobljenici su smješteni u privremene logore na mjestu vojarni Kadetnica u Studencima, u tvornici avionskih dijelova u Teznom i u nekoliko okolnih zgrada. S ovih su mjesta zarobljenici kamionima odvođeni na likvidaciju.³

Likvidatori su za grobnicu ovih žrtava iskoristili obrambeni rov u Teznom kraj Maribora, izgrađenog za vrijeme Kraljevine Jugoslavije za obranu u slučaju napada Nijemaca. Vojska te države raspala se prije nego je rov upotrijebljen, a Nijemci su ga iskoristili i produbili te su za vrijeme Drugoga svjetskog rata napravili protutenkovski rov koji je trebao služiti za obranu Maribora u slučaju napada Crvene armije i zapadnih saveznika. Rov ni u ovom slučaju

¹ Mitja FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 44, No. 3, (2012.), 2.

² J. Ivan PRCELA, *Hrvatski holokaust II.*, 2005., 407.

³ Ibid.

nije ispunio svoju svrhu, a jugoslavenske su ga vlasti iskoristile za vlastiti zločin stvorivši od njega masovno grobište.⁴ Postoje različite pretpostavke o dužini rova, a nije ni sigurno u kolikoj je dužini rov korišten za masovnu grobnicu. Pretpostavlja se da je rov bio dugačak od 2,5 km do 4 km, a sondazom iz 2007. godine utvrđeno je postojanje kostiju u dužini od minimalno 940 m rova.⁵ Lokacije kroz koje se grobište prostire nazivaju se raznim imenima prema obližnjem selu ili lokalnom nazivu zemljišta. Tako se u operativnim dnevnicima partizanskih postrojbi spominje St. Miklavž prema selu u čijoj se blizini nalazi dio rova, a tu su još i nazivi Bohova i Dobrava prema šumi u blizini rova.

Najveći broj ubijenih u ovoj masovnoj grobnici bio je hrvatske nacionalnosti, a prema nekim je izvorima ovaj lokalitet najveće masovno grobište Hrvata. Navedeno je potvrđeno prilikom ekshumacije na temelju pronađenih vojnih znakova, ali i na temelju sačuvanih dokumenata. Od 600 evidentiranih prikrivenih grobišta u Sloveniji, ovo u Teznom je najmasovnije.⁶ Hrvatske žrtve su bile pripadnici OS NDH, ali i civili, uključujući žene, a prema iskazima svjedoka i djecu.⁷ Prilikom kontraobavještajne akcije zaštite tajnosti ove grobnice, među jugoslavenskim je dužnosnicima čak nazvana „ustaškom grobnicom“. Vjerojatno su ovdje ubijeni i pripadnici tzv. crnogorskih četnika, njemački vojnici te pripadnici drugih nacionalnosti u sastavu OS NDH.⁸ Grobište je u vrijeme socijalističke Jugoslavije pošumljavano, a pristup lokaciji je bio ograđen žicom i strogo kontroliran.⁹

⁴ *Pieteta*, ur. Dragutin Šafarić, „Bohovo, Tezno“, [<http://www.safaric-safaric.si/Bohova.htm>] (24. 6. 2021.) Prema nekim navodima, rovova je bilo više i imali su oblik kukastih križeva, ali to na terenu nije utvrđeno. *Pieteta* [www.safaric-safaric.si/grobista_slo/maribor/dobrava/Dobrava.htm] (24. 6. 2021.)

⁵ FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 564.

⁶ *Ibid.*, 539.

⁷ *Ibid.*, 540.

⁸ *Ibid.*, 565.

⁹ *Ibid.*, 548.

3. Zapovjedni i operativni lanac

Političku i organizacijsku odgovornost za likvidacije snosi politički vrh jugoslavenske vlasti, Odjeljenje zaštite naroda (OZN-a) kao organizacijsko tijelo za provođenje represije te pripadnici JA kao neposredni izvršitelji.

Odgovornost OZN-e, a samim time i njezinog zapovjednika za čitavu Jugoslaviju Aleksandra Rankovića, dokazuje činjenica da su se jedinice 15. majevičke i 6. istočnobosanske brigade koje su bile zadužene za likvidacije u Teznom po dolasku u Maribor odmah stavile na raspolaganje OZN-i.¹⁰ OZN-a je bila represivno tijelo jugoslavenskog komunističkog aparata koja je djelovala u svrhu sprječavanja političke i oružane oporbene djelatnosti usmjerene protiv jugoslavenskih komunističkih vlasti.¹¹ Bila je strogo hijerarhijski ustrojena i izvršavala je zapovijedi Josipa Broza Tita kao vrhovnog zapovjednika. Stoga zapovjedna odgovornost svakako pripada i Josipu Brozu Titu kao vrhovnom zapovjedniku Narodnooslobodilačke vojske i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ-a). Na položaju načelnika 3. odsjeka OZN-e za Jugoslaviju bio je Jefte Šašić, a šef OZN-e za 3. JA koja je vršila likvidacije bio je Ivan Mišković.¹² Njihova povezanost s likvidacijama nije dokazana, ali njihova suodgovornost proizlazi iz visokih funkcija koje su obnašali. Štoviše, Ivan Mišković u svojoj memoarskoj knjizi *General iz Premanture* (2019) potvrđuje da je od Jefte Šašića primio navedenu visoku dužnost u OZN-i upravo nakon završetka ratnih operacija, što se poklapa s vremenom kada njemu podređene jedinice 3. JA vrše masovni zločin u Teznom.¹³

Iako do danas nije poznata izravna Titova zapovijed, njegovu umiješanost dokazuje članak glavnog urednika Vjesnika Šerifa Šegovića od 17. svibnja 1945. godine u kojem Šegović pobjedonosno izjavljuje da su „Titovi junaci izvršili do kraja zapovijed svog vrhovnog komandanta, da ne dopuste zločinačkim vojskama njemačkih fašista, ustaša i četnika da nekažnjeno pobjegnu iz naše zemlje.“¹⁴ Postoji i pretpostavka da je Tito bio u dogovoru oko ubojstava s načelnikom 3. odsjeka OZN-e za Jugoslaviju Jeftom Šašićem. Naime, Đorđe Novosel u pismu svom suzatvoreniku na Golom Otoku Dragoljubu Ivanoviću pripovijeda kako

¹⁰ FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 541.

¹¹ Ana JURA, „Komunistička represija u Hrvatskoj prema pisanju lista Vjesnik, svibanj – kolovoz 1945. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 44, No. 1, (2012.), 57.

¹² Ivan MIŠKOVIĆ, Andrej BADER, *General iz Premanture*, Prva knjiga, Medulin, 2019., 174.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ana JURA, „Komunistička represija u Hrvatskoj prema pisanju lista Vjesnik, svibanj – kolovoz 1945. godine“, 63.

je u danima nakon 1. svibnja 1945. godine bio sa Šašićem u audijenciji kod Tita. Tamo je Šašić dobio specijalni zadatak ubojstva Alojzija Stepinca u slučaju uličnih borbi prilikom zaposjedanja Zagreba. Kako je Zagreb zaposjednut bez borbe, Novosel, Šašić i njihovi pomoćnici se prebacuju u Maribor te su tamo bili prisutni tijekom likvidacija u Teznom. Štoviše, Novosel svjedoči o poludjelim likvidatorima kod rova koje je dao smijeniti prisebnijim likvidatorima.¹⁵ Pretpostavku da je Tito znao, odobravao i/ili naredio ubojstva u Teznom potvrđuje i njegov poznati govor u Ljubljani 26. svibnja 1945. godine u kojem spominje ruku osvetnicu koja je dosegla ogromnu većinu izdajnika. U cijelom govoru je najznačajniji upravo dan kada je izgovoren – 26. svibnja, što je prema jugoslavenskim dokumentima upravo prvi dan nakon završetka likvidacija u Teznom.¹⁶

Zapovjednik OZN-e za Maribor u vrijeme likvidacija bio je Vladimir Rafael Majhen, a njegov zamjenik Zdenko Zavادلav.¹⁷ Potonji je priznao vlastitu odgovornost te u ulozi svojevrsnog svjedoka pokajnika pomaže u utvrđivanju grobišta. Napisao je knjigu o svom ratnom i poratnom djelovanju te je član slovenskog Društva za otkrivanje grobišta ratnih i poratnih žrtava. Zavادلav svjedoči i o Titovoj zapovjednoj odgovornosti za likvidacije: „Naredba je stigla s vrha, a zna se gdje je bio vrh.“¹⁸

Za sprovođenje zarobljenika od Bleiburga do Maribora i kasnija ubojstva bila je zadužena a armija pod zapovjedništvom general-lajtnanta Koste Nađa. Iz dokumenta štaba 3. JA vidljiva je zapovijed generala Koste Nađa da 17. divizija odredi jednu svoju brigadu koja će žurno otići u Maribor i staviti se na raspolaganje šefu OZN-e 3. armije u Mariboru.¹⁹

Iz operativnih izvješća i operativnih dnevnika navedene postrojbe vidljivo je da je 17. divizija 3. JA izvršila zapovijed, a likvidacije su vršili pripadnici navedene divizije, i to 1. i 2. bataljun 15. majevičke brigade.²⁰ Depeše 15. majevičke brigade potpisuje odgovorni general-major Rade Hamović (Miki), načelnik operativnog odjela Generalštaba JA.²¹ Likvidacije je vršio i 2. bataljun, dvije jedinice 3. bataljuna i Pionirske čete 6. istočnobosanske brigade. Kako bi se približila slika o brojnosti likvidatora, poslužit će podatak da se 2. bataljun potonje brigade sastojao od 561 vojnika, 17 podoficira i jednog oficira. Iz operativnog dnevnika je vidljivo da

¹⁵ FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 549-550.

¹⁶ Josip BROZ TITO, *Izgradnja nove Jugoslavije*, knjiga prva, 1948., 23.

¹⁷ Mladen GENC, *Trilogija zločina*, Tonimir, Varaždinske Toplice, 2018., 70.

¹⁸ GENC, *Trilogija zločina*, 70.

¹⁹ *Partizanska i komunistička represija u Hrvatskoj 1944.-1946.*, Dokumenti, Mate Rupić, ur., Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2005., dokument 39., 127.

²⁰ Ibid., dokument 41., 130.

²¹ Ibid., 130.

se preko noći nisu vraćali u mariborsku školu gdje su imali sjedište, već su prenoćili „na terenu“.²²

O nacionalnoj i ideološkoj slici likvidatora govori činjenica da je 17. divizija do jeseni 1944. godine imala oko 1800 pripadnika, no nakon amnestije Josipa Broza Tita i poziva za ulazak u partizanske redove ova se divizija svakodnevno popunjava pripadnicima četničkih postrojbi te se pred kraj rata na popisu 17. divizije nalazi oko 10000 vojnika. Iz navedenog se može zaključiti kako postoji mogućnost da su upravo bivši četnički vojnici vršili strijeljanja nad vojskom NDH i civilima u Mariboru.²³

Osim 3. JA za koju je nedvojbeno da je sudjelovala u likvidacijama, u tom je činu vjerojatno sudjelovao i dio 4. armije. Svjedok J. B. (vjerojatno Ivica Barešić Tadić) tvrdi da je drugog dana njegovog prisustva na strelištu, na gubilište došao „komandant 4. armije Danilo Lekić“. Danilo Lekić je zapravo bio zapovjednik 1. proleterske brigade i 12. korpusa NOV.²⁴

4. Uzroci i odgovornost za počinjenje ubojstava

Sastavnica komunističke ideologije jest revolucija i klasna borba, a unutar navedene revolucije predviđen je fizički obračun u svrhu pobjede nove klase. Potvrdu da je određena vrsta obračuna bila planirana i u jugoslavenskom slučaju, daje već spomenuti Zdenko Zavadlav koji je organizirao likvidacije u Teznom. Ističe kako im je rečeno: „Neprijatelja ubijati bez suda jer revolucija još traje.“²⁵ Moguće je da je revolucija povezana s učvršćenjem vlasti jer su jugoslavenske vlasti znale za izrazito neprijateljski stav ustaške vlasti prema komunizmu i jugoslavenskoj državi.

Kada uzmemo u obzir već iznesene dokumente koji govore da je oko 8200 pripadnika 17. divizije 3. JA 1944. godine popunjeno iz redova četničkih postrojbi, dolazimo do teze da je dio likvidacija nad Hrvatima počinjen po nacionalnoj osnovi i na temelju ratnog neprijateljstva između četničkih i ustaških snaga.²⁶

²² FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 542.

²³ Roman, LELJAK, *Maribor, najveće stratište Hrvata*, Društvo za raziskovanje zgodovine, Radenci, 2017., 67.

²⁴ FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 554.

²⁵ GENC, *Trilogija zločina*, 70.

²⁶ LELJAK, *Maribor, najveće stratište Hrvata*, 66-67.

Iz dokumenta br. 154., Izvještaja štaba 3. armije o djelovanju do 24. svibnja 1945. godine vidi se da načelnik štaba V. Subotić ubijanje zarobljenih vojnika poraženih snaga smatra „zasluženom narodnom kaznom“ za njihova nedjela pri čemu osobito ističe ustaše.²⁷

Iz godišnjeg izvještaja OZN-e 1. armije JA vidljivo je da je isplanirana i selekcija ubojstava. Iz nje proizlazi da su ubijeni trebali biti svi ustaše i svi domobranski oficiri (časnici).²⁸

O ozračju i poticanju mržnje prema ratnim zarobljenicima govori i politički izvještaj 4. udarne brigade 3. divizije koja je bila zadužena za sprovođenje zarobljenika koji su preživjeli selekciju u Mariboru i nastavili Križni put do Slavonije. U tom se izvještaju sekretar Stanko Obradović žali da je mržnja prema zarobljenicima slaba među novacima, no da su „političkim odgojem“ uspjeli dokazati da se radi o „najvećim krvnicima našeg naroda“ te pohvaljuje vojnike koji su nakon tog „odgoja“ ubijali iznemogle zarobljenike na začelju kolone.²⁹

Predstavnici raznih antifašističkih udruga ili pak pojedinci ideološki bliski počiniteljima zločina skloni su obrani i minimaliziranju zločina, kako onih na Križnom putu, tako i onih kod tezenskog rova. U tu svrhu zločine pripisuju pojedinačnoj osveti zbog prethodnih ustaških zločina te spominju kažnjavanja partizana zbog takvog kršenja vojničke stege.³⁰ Ovakvu tezu opovrgava istraživač i profesor Mitja Ferenc iz Komisije vlade Republike Slovenije za rješavanje pitanja u vezi sa skrivenim grobištima. On dokazuje da ubojstvo 2000 ratnih zarobljenika u jednoj noći (Tezno) nije moguće pripisati pojedinačnim eskapadama te takve tvrdnje general-majora KOS-a Marijana F. Kranjca smatra dezinformacijama i obmanjivanjem javnosti.³¹ Ferenc tvrdi kako je akcija bila sustavna, organizirana i planirana do pojedinosti.³²

²⁷ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, operacije Jugoslovenske armije 1945., knjiga 3, Dokumenti treće armije, Miloš Krstić, ur., Beograd, 1976., 640.

²⁸ FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 548.

²⁹ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946., dokumenti.*, Dokument 49., 46.

³⁰ FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 547-548.

³¹ *Ibid.*, 547.

³² *Ibid.*, 547-548.

5. Ekshumacija i sondaža

Prva ekshumacija dijela protutenkovskog rova u Teznom izvršena je prilikom izgradnje autoceste 1999. godine. U planu izgradnje autoceste vidljivo je da su vlasti znale da se na navedenom mjestu nalazi masovna grobnica jer je lokacija u dokumentima Republičkog sekretarijata za narodnu obranu iz 1984. godine označena kao područje vojnih groblja. Štoviše, to je područje bilo zaštićeno na temelju Zakona o općenarodnoj obrani i društvenoj samozaštiti čime je bila onemogućena svaka intervencija u zemlji na tom području.³³ Organima vlasti u Sloveniji je eventualna ekshumacija žrtava zbog gradnje autoceste postala prihvatljiva tek nakon demokratskih promjena 1990-ih. Iskapanja su vršena od 7. travnja do 20. lipnja 1999. godine zajedničkim zahvatom Pogrebnog zavoda Maribor i Instituta za sudsku medicinu.³⁴ U 70 metara dugačkom dijelu rova iskopano je 1179 kostura. Rov je bio širok od 4 do 6 m, a dubok od 3,20 do 3,50 m.³⁵ Institut za sudsku medicinu izradio je dokumentaciju s opisom svakog kostura i pronađenim predmetima. Potvrđeno je da su žrtve bile vezane žicom na području podlaktice ili nadlaktice te da su ubijane vatrenim oružjem što je zaključeno na temelju prostrijelnih rana na području lubanja. Uz kosture su pronađeni ostatci streljiva za vatreno oružje te mnoštvo vojničkih oznaka i osobnih predmeta.³⁶

Ekshumacija žrtava iz preostalog dijela rova do današnjeg dana nije izvršena zbog financijskih poteškoća i prebacivanja odgovornosti između slovenskih i hrvatskih vlasti. Pretpostavlja se da je rov dugačak od 2,5 do 4 km, a nije točno poznato ni u kojoj je dužini rov korišten za masovnu grobnicu. Godine 2007. provedeno je sondiranje na temelju pretpostavki smjera protezanja rova koji više nije bio vidljiv na terenu. Sondažu je izvodilo Pogrebno društvo Maribor, a koordinator je bio predsjednik Vladine komisije Slovenije, viši kriminalistički savjetnik Glavne policijske uprave, vođa akcije „Pomirenje“ Pavel Jamnik i vođa evidentiranja prikrivenih grobišta u Republici Sloveniji Mitja Ferenc.³⁷ U svih četrnaest sondaža pronađeni su posmrtni ostatci pa je tako utvrđeno da je rov napunjen leševima u minimalno 940 m svoje dužine. Lokacija najbliža mjestu ekshumacije iz 1999. godine, a na kojoj su sondažom pronađeni posmrtni ostatci, nalazi se na svega 47 m od željezne ograde autoceste i provedene

³³ FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 551.

³⁴ Ibid., 552.

³⁵ Ibid., 552.

³⁶ Ibid., 554.

³⁷ Ibid., 563.

ekshumacije (sondaža br. 11).³⁸ Prema autoru Mitji Ferencu, ali i mnogim drugim procjenama, broj pogubljenih osoba na području mariborskog protutenkovskog rova procjenjuje se na 15 000. Procjena je napravljena na temelju jednostavnog matematičkog izračuna s obzirom na broj ekshumiranih žrtava 1999. godine i gustoću pronađenih ostataka na metar kvadratni.³⁹

Osim samog protutenkovskog rova, utvrđeno je postojanje masovnih grobnica i na mjestima gdje su postojali krateri od granatiranja Maribora tijekom Drugoga svjetskog rata. Grobište postoji i na mjestu zatrpane tzv. šljunčare.⁴⁰ Svjedok koji je ukazao na postojanje grobišta kod šljunčare izjavio je da su žrtve bile prikrivane vapnom, a na jednom mjestu i katranom.⁴¹

6. Broj žrtava i procjene

Zdenko Zavladač, zamjenik šefa OZN-e za Maribor koji je organizirao izvršenje likvidacija, tvrdi da je u Mariboru ubijeno oko 15 000 Hrvata.⁴² Slovenska policija je na temelju iskopanih 1179 kostura i okvirne dužine rova procijenila da je na tom mjestu moglo biti ukupno likvidirano između 7000 do 10 000 osoba.⁴³ Već spomenuti Mitja Ferenc je matematičkim izračunom utvrdio da bi broj žrtava također mogao biti oko 15 000.

Sudionik Križnog puta Dragan Truhli smatra da je u Teznom ubijeno 10 000 ljudi.⁴⁴ Ivica Barešić Tadić koji je tri dana sudjelovao u likvidacijama svjedoči da su dužnosnici JA u danima likvidacije spominjali broj od 13 000 do 15 000 strijeljanih ljudi.⁴⁵ Svjedok Ivo Križanac spominje mnogo veći broj od 36 000 ubijenih koji je isto čuo da se spominje među jugoslavenskom vojskom tih dana.⁴⁶ Brojni svjedoci događaja i novinska izvješća spominju broj od 40 000 ubijenih, no neki povjesničari ovakve navode smatraju subjektivnim

³⁸ FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 564.

³⁹ Ibid., 564.

⁴⁰ Ibid., 565.

⁴¹ Ibid., 565.

⁴² GENC, *Trilogija zločina*, 72.

⁴³ FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 556.

⁴⁴ Pieteta, „Dobrava, mariborsko pokopalište“,

[www.safaric-safaric.si/grobista_slo/maribor/dobrava/Dobrava.htm] (15. 6. 2021.)

⁴⁵ FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 545.

⁴⁶ Ibid., 543.

preuveličavanjem.⁴⁷ Ipak, treba uzeti u obzir činjenicu da su na mariborskom području stradavali ljudi i na drugim mjestima osim kod protutenkovskog rova. To su krateri nastali bombardiranjem, Teharje, vodocrpilište, Rogoški Gozd, Areh, dvorac Borl itd.⁴⁸ Angle Poljanko iz slovenskog Ministarstva za promet i veze tvrdi da je u Teznom pogubljeno od 30 000 do 60 000 ljudi. Tajnik saborske Komisije za utvrđivanje žrtava rata i poraća Florijan Boras smatra da je u Teznom likvidirano od 40 000 do 70 000 ljudi.⁴⁹

Za pouzdanije podatke bi ekshumaciju trebalo provesti do kraja, no od nje se odustalo zbog financijske skupoće projekta cjelokupne ekshumacije.⁵⁰

7. Iskazi svjedoka

O smaknućima tijekom prvih tjedana po završetku Drugoga svjetskog rata na području Maribora govore svjedoci koji su zločin preživjeli, ali i oni koji su ga pomagali izvršiti ili su organizirali njegovo izvršenje.

Dragan Truhli je kao kadet Domobranske škole bio zarobljen kod Bleiburga te je sa zarobljeničkom kolonom zaustavljen kod Maribora. Partizani su zarobljenike svrstavali u domobrane, ustaše, časnike i civile. Truhli je nakon svrstavanja zaspao na livadi dok su partizani provjeravali njihove dokumente kako bi utvrdili eventualne krive prijave. Tvrdi da su ubijani svi kod kojih nije pronađena nikakva dokumentacija. Pokušavali su ga probuditi, no vjerojatno je od pretrpljenog stresa čvrsto zaspao te su nakon nekoliko pokušaja odustali. Zarobljenici koji su mu to ispričali idući dan, svjedočili su da su mnogi ljudi tijekom noći odvedeni na strijeljanje.⁵¹

Ivo Križanac i Ivica Barešić Tadić bili su domobrani koji su zarobljavanjem prisiljeni prijeći na partizansku stranu kako bi im bio pošteđen život. Bili su zaduženi za osiguravanje likvidacija kod tezenskog rova. Obavještajni razgovor s njima obavljen je pred kriminalistom Pavlom Jamnikom, povjesničarom Mitjom Ferencom i drugim istraživačima iz Slovenije. Ivo

⁴⁷ Martina GRAHEK – RAVANČIĆ, „Razmišljanja o broju pogubljenih i stradalih na Bleiburgu i križnom putu“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 40, No. 3, Zagreb, 2008., 866.

⁴⁸ Pieteta, „Bohovo, Tezno“, [<http://www.safaric-safaric.si/Bohova.htm>] (15. 6. 2021.)

⁴⁹ Pieteta, „Dobrava, mariborsko pokopalište“, [www.safaric-safaric.si/grobista_slo/maribor/dobrava/Dobrava.htm] (15. 6. 2021.)

⁵⁰ FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 561-562.

⁵¹ Pieteta, „Bohovo, Tezno“, [<http://www.safaric-safaric.si/Bohova.htm>] (15. 6. 2021.)

Križanac tvrdi da su ubijanja trajala od tri i pol do četiri dana, da je jama bila široka 5 m i duboka 5 m. Izjavio je kako se u vrijeme likvidacija u partizanskim redovima spominjao broj od 36 000 strijeljanih. Spominje kako su nakon likvidacije muških žrtava stigla dva kamiona sa ženama koje su isto bile likvidirane.⁵² Ivica Barešić Tadić bio je zadužen za iskrcavanje zarobljenika iz kamiona pred samo strijeljanje. Navodi broj od 13 000 do 15 000 ubijenih, ali se ograđuje da nisu točno prebrojavani. Spominje da su ubijanja trajala tri dana i da su treći dan završili navečer.

Bela Šiftar svjedoči da je vidio ljude u autobusu koje vode na strijeljanje u Tezno, a prema pričanjima vozača autobusa većina ih je bila hrvatske nacionalnosti.

Silvo Kajzer je svjedočio da je kao dvanaestogodišnjak kod tezenskog rova vidio kako vode голу ženu i njezino troje djece vezane žicom. Svi su ubijeni i bačeni u rov. Kajzer spominje da je većina zarobljenika bila u donjem rublju i da je stražar izjavio kako ih prije strijeljanja skidaju jer je šteta odjeće.⁵³

Svjedok Josip Kapš bio je u logoru u Mariboru i spominje da su logoraši tri dana na kamione tovarili odjeću skinutu sa žrtava. Odjeća je bila razvrstavana pa su kvalitetniji komadi odjeće sačuvani, dok je veći dio „dronjaka“ bio odvezen na spaljivanje. Zajedno s lošom odjećom, spaljeni su i svi dokumenti i fotografije žrtava, vjerojatno zbog skrivanja dokaza zločina. U posebne pak su sanduke spremali zlatnina i satovi.⁵⁴ Kapš spominje još i podzemna skloništa uz aerodrom u Teznom u kojima su partizani pobili 7000 zarobljenika kada su već napunili protutenkovski rov. Ubijanje je izvršeno postavljanjem eksploziva unutar i izvan bunkera.⁵⁵ Ovo svjedočenje bi svakako trebalo dodatno istražiti.

Feliks Potočnik iz Bohove bio je radnik u željezničkoj postaji u Teznom. Svjedoči da je došlo četiri kompozicije s po deset stočnih vagona s ljudima za likvidaciju. Feliksova žena Alojzija Potočnik spominje pokolj kod vodovoda.⁵⁶

⁵² FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 543. Nerazumljivi dio iz razgovora spominje da su te žene bile „ustaške“ ili su imale ustaške kape na glavi.

⁵³ Pieteta, „Dobrava, mariborsko pokopališče“,

[www.safaric-safaric.si/grobista_slo/maribor/dobrava/Dobrava.htm] (17.6.2021.)

⁵⁴ Pieteta, „Mariborsko letališče“,

[http://www.safaric-safaric.si/grobista_slo/maribor/letalisce/Letalisce.htm] (17. 6. 2021.)

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Pieteta, „Bohova“, [<http://www.safaric-safaric.si/Bohova.htm>] (17. 6. 2021.)

Zdenko Zavadlav je odgovoran za organizaciju pogubljenja na Pohorju, lokacija Areh nedaleko od Tezna.⁵⁷ Likvidacija je izvršena po nalogu šefa OZN-e Maribor, Vladimira Rafaela Majhena, u suradnji s mariborskim Korpusom narodne obrane Jugoslavije (KNOJ). Zarobljenici su iz mariborskog logora kamionima odvezeni u Areh na Pohorju. Zavadlav spominje da su likvidatori bili pijani, da su među žrtvama bili Nijemci te da je tu ubijena i jedna djevojka.⁵⁸

U sljedećim redcima bit će opisani iskazi nekoliko svjedoka iz knjige *Hrvatski holokaust*, urednika Ivana Prcele. Iskaze je većim dijelom skupio vlč. Krunoslav Draganović u emigrantskim logorima u Italiji.

Iskaz Zlatka Tomašića osobito je koristan jer se brojne pojedinosti poklapaju s ostalim informacijama svjedoka i omogućuju bolju rekonstrukciju. On svjedoči da je s oko 20 000 zarobljenika doveden na mariborsko strelište odakle je s još 520 ljudi odvojen u tzv. radnu službu. U toj su službi, između ostalog, zarobljenici bili odvezeni u sat vremena udaljene hangare za koje je kasnije saznao da su dio mariborskog aerodroma. Oko 60 zarobljenika iz radne službe bilo je svakodnevno zaduženo za skidanje zarobljenika, vezanje žicom pred njihovu likvidaciju, tovarenje skinute odjeće te na kraju za zakapanje žrtava u protutenkovskom rovu. Tomašić je u poslu skidanja i vezanja žicom sudjelovao samo jednu noć i svjedoči da je u toj noći 7 ili 8 puta došlo po tri kamiona zarobljenika za likvidaciju. U logoru je ostao oko dva mjeseca i tvrdi da su ubijanja trajala desetak dana. Tomašić je 1953. godine, nakon izbavljenja iz zarobljeništva, posjetio navedena mjesta u Teznom te tvrdi da se tada na mjestu navedenih hangara nalazila tvornica automobila TAM, a šuma s grobovima je bila ograđena žicom te je kroz nju prolazila autopista tvornice.⁵⁹

Slavko Škara bio je zarobljen u Teznom s još 2000 Hrvata. Svjedoči da je njihov logorski zapovjednik bio hrvatske nacionalnosti i nadasve blag. Škara je po danu i po noći slušao pucanje iz strojnica pa se kod zapovjednika raspitivao što bi to bilo. Zapovjednik ga je odveo do rova za koji pretpostavlja da je bio dug oko 4 km te spominje da je bio pun tjelesa u raspadanju. Škara je upitao zapovjednika leži li tu čitava vojska NDH, a on je rekao da leži oko 65 000 pripadnika te vojske.⁶⁰

⁵⁷ GENC, *Trilogija zločina*, 2018., 65.-70.

⁵⁸ Ibid., 70-71.

⁵⁹ PRCELA, *Hrvatski holokaust II.*, 395-400.

⁶⁰ Ibid., 400-405.

Svjedočenje Lovre Jurja Globana poklapa se s partizanskim dokumentima jer spominje da su ubijanja u Teznom trajala od 20. do 25. svibnja pod zapovjednikom 3. armije Kostom Nađem. Spominje da je od civila iz okolice Maribora saznao da su se 25. svibnja u Mariboru susreli Tito i maršal Tolbuhin te se prisjeća da su tog dana svi zarobljenici bili zatvoreni i ništa nisu morali raditi.⁶¹

Dimitrije Pejović uspio je odvezati ruke i zajedno s četvoricom prijatelja iskočiti iz kamiona koji ih je vodio na likvidaciju. Bježeći je vidio masovnu grobnicu i broj ubijenih procjenjuje na 50 000.⁶² Stjepan Marić ističe da su mariborski građani prenosili informaciju o 73 000 strijeljanih u Mariboru i okolici.⁶³

Iz iskaza zarobljenika može se zaključiti da su procjene broja likvidiranih koje oni donose mnogo veće od najčešće spominjane brojke o 15 000 ubijenih.

8. Žene i djeca kao žrtve zločina

Ubijanje žena i djece na tezenskom protutenkovskom rovu spominje se u više iskaza svjedoka. U pismu zatvorenika Golog Otoka Đorđe Novosela spomenuto je prepričavanje njegovog suzatvorenika koji je svjedočio da su kod tezenskog rova bili žene i djeca te da su djeca bila samo u kratkim majicama, a ostale žrtve u donjem rublju. Spominje da su žene preklinjale likvidatore da barem djeci poštede život, no oni nisu uslišali te molbe.⁶⁴ Svjedok Silvo Kajzer iz Maribora je 1999. godine za *Večernji list* izjavio kako je kao dvanaestogodišnji dječak skriven u grmu vidio голу ženu i troje djece vezane žicom koje su partizani strijeljali i bacili u rov.⁶⁵ Ivo Križanac je pred kriminalistima dao izjavu da su na ovu lokaciju dovedena dva kamiona žena za koje navodi da su bile „ustaške“ te da su tu ubijene.⁶⁶ Nije u potpunosti jasno znači li to da su to bile supruge istaknutih dužnosnika NDH ili su bile pripadnice Ženske loze Ustaškog pokreta.

⁶¹ PRCELA, *Hrvatski holokaust II*, 409.

⁶² Ibid., 415.

⁶³ Ibid., 412.

⁶⁴ FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 550.

⁶⁵ *Pieteta*, „Dobrava, mariborsko pokopalište“,

[http://www.safaric-safaric.si/grobista_slo/maribor/dobrava/Dobrava.htm] (18. 6. 2021.)

⁶⁶ FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 543.

Nadalje, Institut za sudsku medicinu izradio je opis svakog ekshumiranog posmrtnog ostatka iz ekshumiranog dijela protutenkovskog rova. Stručnjaci su u više navrata utvrdili da se prema obilježjima kostura može utvrditi kako se radi o ženskoj osobi.⁶⁷

9. Spomenici i uređenje spomen-parka

Godine 1990. postavljen je spomenik žrtvama u Teznom na groblju Dobrava, blizu samog rova. Spomenik ima oblik presječene piramide s kockom i križem na vrhu. Na spomeniku je i natpis: „Mrtvima na spomen, živima za opomenu.“ U neposrednoj blizini ovog spomenika pokopano je 1179 kostura žrtava ekshumiranih 1999. godine. Blizu ovog spomenika izgrađena je i kosturnica u koju su smještene kosti ekshumirane s različitih masovnih grobišta u Sloveniji. Zbog nespornosti financiranja iskapanja čitave dužine rova i prebacivanja odgovornosti između hrvatskih i slovenskih vlasti, došlo je do ideje za izgradnju spomen-parka na način da se barem označi i uredi rov koji je obrastao korovom i grmljem, a u kojemu se još uvijek nalaze žrtve.⁶⁸

Godine 2004. izgrađeno je prvo takvo spomen-obilježje u obliku brončanog zvona te je naknadno postavljeno još pet takvih spomenika duž rova.⁶⁹ Sporan je bio natpis s ovih spomenika: „Žrtve rata i revolucionarnog nasilja“, zbog nespominjanja nacionalnosti žrtava, a i izbjegavanja imenovanja komunističke vlasti koja je likvidacije izvršila nakon samog završetka rata.

⁶⁷ FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, 556.

⁶⁸ Ibid., 560-562.

⁶⁹ Ibid., 562.

10. Zaključak

Protutenkovski rov u Teznom kod Maribora je mjesto masovnog poslijeratnog zločina snaga Jugoslavenske armije (JA) nad zarobljenim vojnicima Nezavisne Države Hrvatske (NDH) i civilima, ali i nad drugim vojnim postrojbama poraženih vojski. Među žrtvama su i žene, što se može zaključiti iz analize iskopanih ljudskih kostiju, a prema iskazima svjedoka, moguće je da su među žrtvama i djeca. Na temelju pronađenih vojnih znakova i sačuvanih dokumenata, utvrđeno je da je većinski dio ubijenih osoba hrvatske nacionalnosti. Ubijanja su se prema dostupnoj dokumentaciji odvijala od 19. do 25. svibnja 1945. godine, a prema iskazima svjedoka i do kraja svibnja.

Uzroci zločina vidljivi su u revolucionarnom i klasnom obračunu jugoslavenskih vlasti s političkim protivnicima koje je bilo u skladu s komunističkom ideologijom. Ovim uzrocima potrebno je pridodati ubojstva prema nacionalnoj pripadnosti i ratnom neprijateljstvu između četničke vojske, koja je od 1944. godine masovno prešla u JA, i Oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske (OS NDH).

Zapovjedna odgovornost Josipa Broza Tita za ovaj masovni zločin proizlazi iz njegovih visokih funkcija kao vrhovnog zapovjednika JA, predsjednika jugoslavenske vlade i povjerenika za obranu te vlade. Tito je kao takav bio nadređen OZN-i koja je organizirala provedbu ubojstava. Njegova upoznatost sa zločinima proizlazi i iz njegovih izjava neposredno nakon završetka likvidacija i po izjavama njemu podređenih dužnosnika (Zavadlav, Šegović). Za organizaciju likvidacija su odgovorni visoki dužnosnici OZN-e: zapovjednik OZN-e za Jugoslaviju Aleksandar Ranković, načelnik 3. odsjeka OZN-e za Jugoslaviju Jefto Šašić i šef OZN-e 3. JA Ivan Mišković, što proizlazi iz samih visokih funkcija koje su obnašali. Hijerarhijski niz se nastavlja do šefa OZN-e za Maribor Vladimira Rafaela Majhena te njegovog zamjenika Zdenka Zavadlava. Za izvršenje ubojstava bile su zadužene jedinice 3. JA pod zapovjedništvom Koste Nađa. Unutar 3. JA, u likvidacijama su sudjelovale jedinice iz dvije brigade 17. divizije, 15. majevička i 6. istočnobosanska brigada.

Dio masovnog grobišta ekshumiran je prilikom gradnje autoceste 1999. godine. Tom je prilikom u dužini od 70 m rova iskopano 1179 kostura žrtava. Ostatak rova za koji se pretpostavlja da je dugačak od 2,5 km do 4 km do sada još nije ekshumiran. Na rovu su 2007. godine izvršene sondaže kojima je utvrđeno postojanje grobišta u duljini od 940 m rova. Provoditelj sondaža dr. sc. Mitja Ferenc je na temelju broja ekshumiranih na metar kvadratni i

dužine grobišta utvrđene sondažom procijenio broj žrtava na 15 000. Iako se mnogi iskazi svjedoka i druge procjene znanstvenika slažu s tom procjenom, postoje i mnogo veće procjene koje se kreću od 35 000 do 70 000 žrtava.

Blizu protutenkovskog rova postavljeno je spomen-obilježje uz koje su pokopane ekshumirane žrtve, a diljem neotkopanog rova postavljeno je nekoliko brončanih spomenika.

Masovno grobište Tezno kraj Maribora vjerojatno je najmasovnije grobište u čitavoj Sloveniji i njenoj široj okolici te vjerojatno najmasovnije grobište Hrvata.

Ipak, sigurnije i preciznije podatke o brojnosti, nacionalnoj, spolnoj i dobnoj strukturi stradalih nije moguće utvrditi dok ekshumacija ne bude provedena do kraja. Ova zadaća ostaje na budućim naraštajima zbog civilizacijske obaveze prema žrtvama i u svrhu utvrđivanja neupitnih povijesnih činjenica.

Bibliografija

Izvori

BROZ TITO, Josip, *Izgradnja nove Jugoslavije*, knjiga prva, Beograd, 1948.

Partizanska i komunistička represija u Hrvatskoj 1944.-1946., Dokumenti, Mate Rupiće, ur., Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2005.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, operacije Jugoslovenske armije 1945., knjiga 3, Dokumenti treće armije, Miloš Krstić, ur., Beograd, 1976.

Literatura

FERENC, Mitja, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji, O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 44, No. 3, (2012.), 539-569.

GENC, Mladen, *Trilogija zločina*, Tonimir, Varaždinske Toplice, 2018.

GRAHEK-RAVANČIĆ, Martina, „Razmišljanja o broju pogubljenih i stradalih na Bleiburgu i križnom putu“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 40, No. 3, Zagreb, (2008.), 851-868.

JURA, Ana, „Komunistička represija u Hrvatskoj prema pisanju lista Vjesnik, svibanj – kolovoz 1945. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 44, No. 1, (2012.), 53-76.

LELJAK, Roman, *Maribor, najveće stratište Hrvata*, Društvo za raziskovanje zgodovine, Radenci, 2017.

MIŠKOVIĆ, Ivan, BADER, Andrej, *General iz Premanture*, prva knjiga, Medulin, 2019.

Pieteta, „Bohova“, Dragutin Šafarić, ur., [<http://www.safaric-safaric.si/Bohova.html>] (17. 6. 2021.)

Pieteta, „Bohovo, Tezno“, Dragutin Šafarić, ur., [<http://www.safaric-safaric.si/Bohova.htm>]
(24. 6. 2021.)

Pieteta, „Dobrava, mariborsko pokopališče“, Dragutin Šafarić, ur.,
[www.safaric-safaric.si/grobista_slo/maribor/dobrava/Dobrava.htm] (24. 6. 2021.)

Pieteta, „Mariborsko letališče“, Dragutin Šafarić, ur.
[http://www.safaric-safaric.si/grobista_slo/maribor/letalisce/Letalisce.htm] (17. 6. 2021.)

PRCELA, J. Ivan , *Hrvatski holokaust II.*, Hrvatsko žrtvoslovno društvo, Zagreb, 2005.

Sažetak

Masovno grobište Tezno kod Maribora mjesto je poratnog masovnog zločina jugoslavenskih komunističkih vlasti izvršenog nad ratnim zarobljenicima Oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske (OS NDH), nad drugim poraženim vojnim postrojbama, ali i nad civilima. Ubojstva i pokopi žrtava izvršeni su na mjestu njemačkog protutenkovskog rova iz Drugoga svjetskog rata, ali i na okolnim lokacijama kao što su krateri nastali od ratnog bombardiranja. Likvidacije su vršene u razdoblju od 19. do 25. svibnja 1945. godine, a prema nekim procjenama i do kraja svibnja te godine. Zločin su počinile jedinice 15. majevičke i 6. istočnobosanske brigade, 17. divizije 3. jugoslavenske armije (JA). Zapovjedna odgovornost pripada Josipu Brozu Titu kao vrhovnom zapovjedniku Narodnooslobodilačke vojske i zapovjedniku 3. JA Kosti Nađu. Organizacijska odgovornost zapovjednika OZN-e za Jugoslaviju Aleksandra Rankovića, načelnika 3. odsjeka OZN-e Jefte Šašića i šefa OZN-e 3. JA Ivana Miškovića, proizlazi iz samih visokih funkcija koje su obnašali. Hijerarhijski niz se nastavlja do šefa OZN-e za Maribor Vladimira Rafaela Majhena te njegovog zamjenika Zdenka Zavadlava.

Uzrok zločina je potrebno tražiti u klasnim i revolucionarnim obračunima koji su sastavni dio komunističke ideologije, a koji u jugoslavenskom slučaju imaju nešto specifičniji karakter s obzirom na mržnju prema žrtvama na temelju nacionalne pripadnosti i ideoloških suprotnosti. U prilog netrpeljivosti na temelju nacionalno-ratnog neprijateljstva potrebno je istaknuti da je veliki broj pripadnika 17. divizije, koja je bila zadužena za likvidaciju, u navedenu postrojbu ušla iz četničkih postrojbi.

Područje grobišta je bilo strogo prikrivano od jugoslavenskih vlasti pa je tako sve do raspada socijalističke Jugoslavije bilo zabranjeno interveniranje u zemlju na tom području. Djelomična ekshumacija masovnog grobišta provedena je 1999. godine prilikom gradnje autoceste, čija je trasa morala proći kroz grobište, te je tom prilikom u dužini od 70 m rova iskopano 1179 kostura žrtava. Na temelju pronađenih vojnih oznaka, ali i na temelju dokumenata jugoslavenskih postrojbi poznato je da je većina žrtava hrvatske nacionalnosti. Utvrđeno je da je dio žrtava ženskog spola, a prema iskazima svjedoka među ubijenima su i djeca.

Cjelokupna ekshumacija rova za kojeg se pretpostavlja da je bio dugačak između 2,5 km i 4 km, do sada nije provedena. Godine 2007. provedena je sondaža rova te je utvrđeno

postojanje kostiju u dužini od 940 m rova. Vođa evidentiranja prikrivenih grobišta u Republici Sloveniji Mitja Ferenc je na temelju broja ekshumiranih i sondaže, broj žrtava procijenio na 15 000. Ostale procjene mnogo su veće i kreću se od 35 000 do 70 000 žrtava, ali precizniji podatci biti će poznati tek kada se provede potpuna ekshumacija.